

OTVORENI PODACI U PRAVOSUĐU

Ivan Grujić

Saradnici na istraživanju

Milica Stanković

Mihajlo Stojković

Jelena Videnović

Niš 2022

Otvoreni podaci u pravosuđu

Autor:
Ivan Grujić

Istraživači:
Milica Stanković
Mihajlo Stojković
Jelena Videnović

Niš, 2022

Izdavač

Odbor za ljudska prava Niš (CHRIN)

Za izdavača

Dragan Đorđević, predsednik Odbora za ljudska prava Niš (CHRIN)

Priređivač i urednik

Mihajlo Čolak

Lektura i korektura

Teodora Todorić Milićević

Dizajn i grafička priprema

Dosije studio, Beograd

Štampa

Dosije studio, Beograd

Elektronska verzija publikacije

<https://www.pravosudnabaza.org/publikacije>

Publikacija je sačinjena u sklopu rada koalicije Pravosudna baza jug (PBJ). Terensko istraživanje, izrada studije i objavljivanje ove publikacije deo su projekta „Jačanje kapaciteta za vladavinu prava – jug Srbije (FAZA 2)“, u celosti podržanog od strane Fondacije za otvoreno društvo Srbija.

Zahvaljujemo ovom prilikom Fondaciji za otvoreno društvo Srbija na podršci i napominjemo da svi stavovi i mišljenja izneti u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autoru i izdavaču i ne moraju nužno predstavljati stavove i mišljenja Fondacije za otvoreno društvo Srbija.

Svi pojmovi koji su u tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Sadržaj

Lista skraćenica	4
Predgovor	5
Rezime	6
Društveni kontekst.....	7
Pravni okvir	11
Ciljevi i zadaci istraživanja	16
Metodologija istraživanja	17
Ograničenja.....	19
Nalazi i diskusija	20
Zaključci i preporuke	44

1. Lista skraćenica

AVP – sistem za automatizovano vođenje predmeta

CTDC – *Counter-Trafficking Data Collaborative*

EU – Evropska unija

IKT – informacione i komunikacione tehnologije

ILDA – *Iniciativa Latinoamericana por los Datos Abiertos*

JMBG – jedinstveni matični broj građana

OCD – organizacije civilnog društva

OD4D – *Open Data for Development*

RZS – Republički zavod za statistiku

SAD – Sjedinjene Američke Države

SAPS – Standardizovana aplikacija pravosuđa Srbije

VKS – Vrhovni kasacioni sud

2. Predgovor

U Republici Srbiji je aprila 2018. godine Zakonom o elektronskoj upravi usvojen pravni okvir za otvorene podatke. Zakon predviđa proceduru za traženje od organa javne vlasti da objavi neki podatak u otvorenom formatu. Otvoreni podaci su javno dostupni podaci koji su pogodni za dalju mašinsku upotrebu. U prve tri godine primene Zakona zabeležen je samo jedan uspešan primer usvajanja zahteva za ponovnu upotrebu podataka. Strategija razvoja pravosuđa za period 2020–2025. uvodi Ministarstvu pravde obavezu da jednom godišnje organizuje javne konsultacije o podacima koji su podobni za objavljivanje u otvorenom formatu. Nije nam poznato da je Ministarstvo pravde sprovelo javne konsultacije u periodu 2020–2021. godine.

Gorenavedeni kontekst uticao je na našu procenu da bi bilo korisno utvrditi potrebe udruženja i medija na jugu Srbije za objavljivanjem podataka iz pravosuđa u otvorenom formatu. Zbog toga smo tokom druge polovine 2020. i prve polovine 2021. godine sproveli istraživanje pod nazivom „Utvrdjivanje potreba udruženja i medija na jugu Srbije za objavljivanjem podataka iz pravosuđa u otvorenom formatu“, koje nam je pomoglo da procenimo ove potrebe. Tokom 2022. godine obavili smo razgovor sa stručnom fokus grupom. Ova publikacija je deo naših združenih napora da se bavimo ovom temom.

Autor publikacije je Ivan Grujić, direktor Agencije Asocijacija iz Leskovca. U sprovođenju pomenutog istraživanja i izradi ove publikacije pomagali su mu Milica Stanković i Jelena Videnović, pravnice iz Niša, i novinar Mihajlo Stojković, glavni i odgovorni urednik InfoVranjskih. Ideja o potrebi ovakve publikacije iskristalisala se u sklopu rada koalicije Pravosudna baza jug (PBJ), koja je i formirala pomenuti stručni tim. Koristimo ovu priliku da zahvalimo Fondaciji za otvoreno društvo na iskazanoj podršci.

Mihajlo Čolak
Niš, 2022

3. Rezime

Oko dve trećine udruženja i medija koji su učestvovali u istraživanju imalo je u svom radu potrebu za podacima iz pravosuđa. Nismo zabeležili nijedan slučaj korišćenja otvorenih podataka Ministarstva pravde koji su objavljeni na njegovom portalu.¹ Kod ispitanika nismo zabeležili nijedan slučaj podnošenja zahteva za ponovnu upotrebu podataka na osnovu Zakona o elektronskoj upravi.

Nažalost, predstavnici Ministarstva pravde i Vrhovnog kasacionog suda nisu hteli da učestvuju u istraživanju. Posebno zabrinjava nespremnost Ministarstva pravde na razgovor s predstavnicima civilnog društva i neorganizovanje javnih konsultacija o otvorenim podacima u 2020. godini. Za potrebe istraživanja, razgovarali smo s predstavnicima civilnog društva, IT firmi koje imaju iskustva s bazama podataka iz pravosuđa, sudijama, tužiocima i predstavnicima akademske zajednice.

Izdvojili smo pet preporuka za unapređenje procesa otvaranja podataka iz pravosuđa.

1. Ministarstvo pravde treba da organizuje javne konsultacije o otvorenim podacima u pravosuđu 2021. godine. Pre organizovanja javnih konsultacija, trebalo bi da objavi analizu kojom se objašnjava zašto su neki javni podaci podobni za otvaranje, a neki nisu.
2. Usvojiti pravni okvir za objavljivanje što više depersonalizovanih podataka iz sudskih odluka u otvorenom formatu. Naročito objaviti depersonalizovane podatke o žrtvama krivičnih dela, o primeni načela oportuniteta, sudskim veštacima i postupcima u kojima je tužena Republika Srbija.
3. U projekte međunarodne razvojne pomoći i projekte Vlade uvesti pravilo da se, prilikom objavljivanja javnih podataka, oni objave i u otvorenom formatu (.xls, CSV, JSON i dr.).
4. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave treba da uradi analizu primene Zakona o elektronskoj upravi s ciljem traženja uzroka zašto za tri godine imamo samo jedan usvojen zahtev za ponovnu upotrebu podataka.

¹ www.data.gov.rs (pristupljeno 22. 07. 2022)

4. Društveni kontekst

Šta su otvoreni podaci?

Otvoreni podaci su podaci koje svako može slobodno da koristi i ponovo objavljuje, bez ograničenja autora ili drugih kontrolnih mehanizama.² Iako sâm koncept nije nov, pojam otvoreni podaci primenjuje se od 2008. godine i dobija na popularnosti nakon inicijative pojedinih država da otvore svoje podatke. Samo javno dostupni podaci mogu biti objavljeni u formi otvorenih podataka. **Otvoreni podaci ne mogu biti podaci o ličnosti, klasifikovani (tajni) podaci i podaci zaštićeni autorskim pravima.**

Deset principa otvorenih podataka

U 2007. godini u Kaliforniji predstavnici 30 organizacija i kompanija koji se bave zagovaranjem otvaranja podataka dogovorili su se oko prvih principa na osnovu kojih se određuje šta su otvoreni podaci. U početku ih je bilo osam, a od 2010. godine lista je proširena na deset principa otvorenih podataka.³

Da bi se podaci smatrali otvorenim, potrebno je da ispune deset principa.

1. Kompletnost

Objavljeni podaci treba da budu kompletni i da obuhvate celinu prikupljenih informacija. Izvorni skup podataka treba dati javnosti tek kada su iz njega uklonjeni podaci o ličnosti. Pored objavljivanja podataka, potrebno je objasniti i njihovu strukturu pomoću takozvanih metapodataka. Ukoliko postoje izvedeni i izračunati podaci, treba da bude data informacija o tome kako su izvođeni.

² The Open Data Handbook (2016) *What is Open Data?*, dostupno na: <https://open-datahandbook.org/> (pristupljeno 17. 02. 2021).

³ Sunlight Foundation (2010) *Ten Principles for Opening Up Government Information*, dostupno na: <https://sunlightfoundation.com/policy/documents/ten-open-data-principles/> (pristupljeno 17. 02. 2021).

2. Izvornost

Podaci koje daje javna uprava treba da budu izvorni, odnosno upravo onakvi kakvi su prikupljeni. Trebalo bi da budu dati i detalji o prikupljanju podataka i originalni izvorni dokumenti.

3. Pravovremenost

Kolekcije podataka treba da budu dostupne javnosti pravovremeno. Kad god je izvodljivo, prikupljene informacije je potrebno objaviti odmah po prikupljanju. Objavljivanje u realnom vremenu povećava korisnost informacija.

4. Dostupnost

Skupovi podataka treba da budu lako dostupni. Prepreke mogu biti fizičke, na primer, kad se traži lična poseta nekoj instituciji, podnošenje zahteva, popunjavanje formulara. Prepreke mogu biti i tehnološke, na primer, informacije objavljene u obliku slike, a ne teksta, ili putem *flash* strana, Java apleta, koje ne dozvoljavaju pristup bez fizičke interakcije osobe. Preporučeno je da se informacije objavljuju tako da se mogu kompletne preuzeti ili da se obezbedi pristup putem standardnog API interfejsa.

5. Mašinska čitljivost

Informacije je potrebno objaviti tako da ih je moguće jednostavno računarski obraditi. Podaci dati u formi slike, PDF dokumenta, Word formatu dokumenta, teške su za automatsku mašinsku obradu. Primer formi mašinski čitljivih podataka je XML ili CSV format, uz odgovarajuće metapodatke.

6. Zabrana diskriminacije

Podaci treba da budu dostupni svima, uvek i bez obrazlaganja zašto im se pristupa. Ne treba da postoje prepreke poput registracije ili članstva.

7. Upotreba otvorenih standarda

Otvoreni standard se odnosi na posedovanje prava na korišćenje formata u kom su podaci dati. Na primer, ukoliko su podaci dati u .doc ili .xls formatu, potrebno je da korisnik poseduje

programski paket koji prodaje kompanija Majkrosoft da bi mogao da im pristupi.

8. Licenciranje

Potrebno je jasno označiti da date informacije mogu slobodno da se koriste bez ograničenja i da se navede na koji način mogu da se koriste.

9. Permanentnost i pristup arhivi

Ovaj princip se odnosi na mogućnost pristupa ranije objavljenim podacima, a ne samo poslednjim verzijama. Uz set informacija, potrebno je da stoji i vreme kada su objavljene.

10. Troškovi korišćenja

Korišćenje otvorenih podataka trebalo bi da bude besplatno. Moguće je, međutim, naplatiti minimalne troškove korišćenja. Pod minimalnim troškovima podrazumevaju se troškovi izrade baze podataka koja se objavljuje.

Zašto otvarati podatke?

Dostavljanje podataka na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i proaktivno objavljivanje informacija na veb-sajtovima nije dovoljno. **Možemo reći da su otvoreni podaci novi način pristupa i korišćenja javnih informacija.**

Javne institucije sakupljaju i proizvode ogroman broj podataka. Da bi se javni podaci bolje koristili za razvoj društva, potrebno je da budu dostupni u formi otvorenih podataka. Otvoreni podaci imaju značaj i za razvoj ekonomije, jer podstiču razvoj kreativnog biznisa. **Neki autori nazivaju otvorene podatke naftom 21. veka.** Istraživanje koje je sprovedla Australijska nacionalna služba za podatke pokazalo je se da se svaki dolar potrošen na otvaranje podataka ili dolar kojeg se država odrekla vraća privredi u iznosu od pet dolara. U slučaju geoprostornih podataka odnos je još veći: jedan naprema 18–26 dolara.⁴ Proporcije nisu teorijske, zasnivaju

⁴ Australian National Data Service (2011) *Costs and Benefits of Data Provision*, dostupno na: <http://ands.org.au/resource/cost-benefit.html> (pristupljeno 18. 02. 2021).

se na stvarnim podacima i poređenjima. Neke države, kao što je Kanada,⁵ usvojile su pravilo „podrazumevano otvoreno“ (engl. *open by default*), po kojem se svi podaci kojima raspolažu organi uprave daju u formi otvorenih podataka, sem podataka o ličnosti i drugih zakonom zaštićenih skupova podataka.

⁵ Government of Canada (2014) *Directive on Open Government*, dostupno na: <http://www.tbs-sct.gc.ca/pol/doc-eng.aspx?id=28108> (pristupljeno 18. 02. 2021).

5. Pravni okvir

Otvoreni podaci u Republici Srbiji

Evropska unija (EU) 2003. godine usvojila je Direktivu o ponovnoj upotrebi informacija iz javnog sektora (engl. *Directive on the re-use of public sector information* – PSI). Direktiva je izmenjena 2013. godine i postala je obavezujuća za sve države članice.⁶ Na osnovu Direktive, **Republika Srbija je 2018. godine usvojila Zakon o elektronskoj upravi,⁷ kojim su otvoreni podaci definisani kao: „podaci koji su dostupni za ponovnu upotrebu, zajedno sa metapodacima, u mašinski čitljivom i otvorenom obliku“** (čl. 4). Međutim, i pre 2018. nisu postojale zakonske prepreke da se javni podaci objave u formi otvorenih podataka. Jedino je važno da se ne objavljuju podaci o ličnosti, klasifikovani podaci i podaci zaštićeni autorskim pravima. **Neke institucije su pre usvajanja Zakona objavile javno dostupne podatke u formi otvorenih podataka.** Jedna od prvih institucija koja je otvorila podatke bilo je Ministarstvo prosvete. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti je 2016. godine depersonalizovao i objavio podatke.⁸ Ovo je prva institucija u Republici Srbiji i prva institucija Poverenika u svetu koja je objavila sve svoje setove javnih podataka (iz elektronskih baza) u formi otvorenih podataka.

Zakonom o elektronskoj upravi uvedena je mogućnost podnošenja zahteva za ponovnu upotrebu podataka u komercijalne ili nekomercijalne svrhe.⁹

1. **Ko može podneti zahtev?** Bilo koje fizičko ili pravno lice može podneti zahtev za ponovnu upotrebu podataka.

⁶ Official Journal of the European Union (2013) *Directive 2013/37/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 amending Directive 2003/98/EC on the re-use of public sector information*, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0037> (pristupljeno 19. 02. 2021).

⁷ *Sl. glasnik RS*, br. 27/2018.

⁸ Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti (2016) *Portal otvorenih podataka*, dostupno na: <https://data.poverenik.rs/> (pristupljeno 19. 02. 2021).

⁹ Član 25 Zakona o elektronskoj upravi.

2. **Kome se podnosi zahtev?** Zahtev može da se odnosi na podatke u posedu državnih organa i organizacija, organa i organizacija pokrajinske autonomije, organa i organizacija jedinica lokalne samouprave, ustanova, javnih preduzeća, posebnih organa preko kojih se ostvaruje regulatorna funkcija i pravnih i fizičkih lica kojima su poverena javna ovlašćenja.
3. **Sadržina zahteva.** Zahtev mora da sadrži sledeće podatke: naziv organa, lično ime podnosioca zahteva, adresu, precizan opis podataka za koje se traži ponovna upotreba, kao i oblik i način dobijanja podataka za ponovnu upotrebu. U zahtevu se navodi i svrha ponovne upotrebe traženih podataka. Navođenje svrhe za korišćenje podataka ne isključuje pravo korisnika da upotrebljava podatke i za nešto drugo.
4. **Rok za odlučivanje.** Zakon o elektronskoj upravi propisao je da se na postupak za ostvarivanje zahteva za ponovnu upotrebu podataka primenjuju pravila iz postupaka za ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Odluka o zahtevu za ponovnu upotrebu podataka treba da se donese u roku od 15 dana od prijema zahteva. Ako organ nije u mogućnosti da odluči u navodnom roku, može produžiti rok, ali ne duže od 40 dana od dana prijema zahteva.
5. **Prihvatanje zahteva za ponovnu upotrebu podataka.** Kada organ odluči da prihvati zahtev za ponovnu upotrebu podatka, donosi službenu belešku.¹⁰ Odgovor na prihvatanje zahteva može da bude uvid u podatke ili dostavljanje kopije podataka. U skladu sa zahtevom, organ bi trebalo da dostavi tražiocu podatke pogodne za ponovnu upotrebu (u mašinski čitljivom formatu).
6. **Odbijanje zahteva za ponovnu upotrebu podataka.** U slučaju odbijanja, organ je dužan da donese rešenje na koje tražilac ima pravo podnošenja žalbe Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti u roku od 15 dana. U slučaju ćutanja uprave, žalba Povereniku može se podneti nakon isteka roka od 15 dana za odgovor organa.

¹⁰ Član 16 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

Razlozi za odbijanje zahteva za ponovnu upotrebu podataka

- *Zahtev za ponovnu upotrebu podataka može biti odbijen iz istih razloga kao i zahtev za pristup informacijama od javnog značaja: ugrožavanje zdravlja, sigurnosti ili nekog drugog važnog prava lica; ugrožavanje sudskog postupka, izvršenja presude ili sprovođenja kazne; ozbiljno ugrožavanje nacionalne ili javne bezbednosti i međunarodnih odnosa; bitno umanjenje sposobnosti države da upravlja ekonomskim odnosima ili da ostvaruje ekonomske interese i učini dostupnim dokument kojim se otkriva klasifikovana (tajna) informacija, zbog čega mogu nastupiti teške pravne i druge posledice po interese zaštićene zakonom.¹¹ Razlog za odbijanje može da bude i traženje javno dostupne informacije ili zloupotreba zakona (ako osoba traži preveliki broj informacija, često ponavlja isti ili sličan zahtev).*
- *Ako su podaci izvan delokruga rada organa. Ukoliko je podatke napravio neko drugi, a nalaze se u posedu organa u skladu s nadležnostima, to ne može biti razlog za odbijanje zahteva za ponovnu upotrebu podataka.*
- *Ako se traže podaci nad kojima postoji pravo izričite intelektualne svojine. U ovom slučaju, organ je dužan da obavesti podnosioca zahteva o tome ko je nosilac prava intelektualne svojine. Ako je organ kom je upućen zahtev za ponovnu upotrebu podataka nosilac intelektualnih prava, može odbiti ili odlučiti da prihvati zahtev. Autorsko delo (npr. u bazi podataka) može biti razlog za odbijanje zahteva za ponovnu upotrebu podataka ako se autor ne složi s umnožavanjem ili menjanjem integriteta autorskog dela.*
- *Ako su predmet zahteva podaci organā koji pružaju usluge javnih medijskih servisa ili obavljaju radiodifuznu delatnost, a odnose se na medijske usluge koje pružaju u skladu sa Zakonom o javnim medijskim servisima i Zakonom o elektronskim medijima. Pomenuti izuzetak se ne odnosi na medijske sadržaje sufinansirane javnim novcem na*

¹¹ Član 9 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (*Sl. glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 i 36/2010).

osnovu konkursa po Zakonu o javnom informisanju i medijima.¹²

- *Ako su podaci rezultat istraživanja obrazovnih i naučnih ustanova, osim biblioteka u ustanovama visokog obrazovanja.*

Portal otvorenih podataka¹³ počeo je s radom 2017. godine. Zakonom o elektronskoj upravi definisana je obaveza javnog sektora da objavi podatke iz svoje nadležnosti na Portalu i omogući pristup bez nadoknade.¹⁴ Postoji izuzetak od izrade ili prilagođavanja baze podataka u otvorenoj formi, a to je nesrazmeran utrošak vremena ili sredstava. U 2018. godini Vlada Republike Srbije je usvojila Uredbu o načinu rada Portala otvorenih podataka¹⁵ kojom su detaljnije određeni organizacioni i tehnički standardi za funkcionisanje Portala.

Od usvajanja Zakona o elektronskoj upravi (2018) poznat nam je samo jedan uspešan primer traženja i dobijanja podataka u otvorenom formatu. Milovan Šuvakov poslao je 5. februara 2021. godine zahtev Ministarstvu prosvete da mu dostavi u otvorenom formatu bazu podataka o odlukama škola o tome koje udžbenike koriste i ko su njihovi izdavači. Ministarstvo prosvete je dostavilo podatke u formi MS Excel dokumenta koji je pogodan za dalju obradu.¹⁶ Na osnovu pomenutog objavljivanja podataka, urađena je vizualizacija udela izdavača udžbenika u Srbiji.¹⁷ Na Portalu otvorenih podataka objavljeno je 310 skupova podataka 81 subjekta, od kojih su 62 iz javnog sektora.¹⁸

Otvoreni podaci u pravosuđu Republike Srbije

Ministarstvo pravde od 2018. godine koristi Portal otvorenih podataka. **Do aprila 2021. godine objavljeno je šest setova**

¹² *Sl. glasnik RS*, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016.

¹³ Kancelarija za informacione tehnologije i elektronsku upravu (2021) *Portal otvorenih podataka*, dostupno na: <https://data.gov.rs/> (pristupljeno 22. 02. 2021).

¹⁴ Član 27 Zakona o elektronskoj upravi.

¹⁵ *Sl. glasnik RS*, br. 104/2018.

¹⁶ <https://odi.rs/pravo-na-ponovnu-upotrebu-podataka-na-primeru-izbora-udzbenika/> (pristupljeno 16. 04. 2021)

¹⁷ <https://odi.rs/udeo-izdavaca-na-trzistu-osnovnoskolskih-udzbenika-u-srbiji/> (pristupljeno 16. 04. 2021)

¹⁸ Podaci su za dan 11. februar 2021. godine.

podataka: statistički podaci o radu sudova, izvod iz Imenika javnih izvršitelja i zamenika javnih izvršitelja, izvod iz Registra pravnih lica koja obavljaju posao veštačenja, spisak javnobeležničkih kancelarija, izvod iz Registra posrednika i izvod iz Registra sudskih veštaka.¹⁹

U petom delu Strategije razvoja pravosuđa za period 2020–2025,²⁰ koji uređuje ePravosuđe, predviđeno je dalje objavljivanje otvorenih podataka. **Ministarstvo pravde obavezalo se da najmanje jednom godišnje organizuje javne konsultacije o podacima koji su podobni za objavljivanje u otvorenom formatu.**²¹ Nije nam poznato da li su 2020. godine održane javne konsultacije.

¹⁹ Ministarstvo pravde (2021) *Otvoreni podaci*, dostupno na: <https://data.gov.rs/sr/organizations/ministarstvo-pravde/> (pristupljeno 22. 02. 2021).

²⁰ *Sl. glasnik RS*, br. 101 od 17. jula 2020.

²¹ Mera 9 u delu o ePravosuđu u Strategiji razvoja pravosuđa 2020–2025.

6. Ciljevi i zadaci istraživanja

Vlada Srbije navela je digitalizaciju kao prioritet u svom radu. Objavljivanje otvorenih podataka jedan je od preduslova za digitalizaciju društva. Ministarstvo pravde počelo je da objavljuje podatke iz pravosuđa u otvorenoj formi. Kada se počne s objavljivanjem podataka, najlakše je objaviti prve setove otvorenih podataka. To su baze podataka koje su najurednije i koje nisu „politički osjetljive“ za objavljivanje. Prava vrednost otvorenih podataka vidi se, međutim, u njihovoj ponovnoj upotrebi. Kakva je vrednost objaviti stotine setova podataka ako se oni ne koriste? Zato je važno istražiti potrebe korisnika za ponovnom upotrebom podataka i na osnovu toga napraviti plan njihovog otvaranja.

Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje potreba organizacija civilnog društva (OCD) i medija na jugu Srbije²² za ponovnom upotrebom podataka u pravosuđu, s posebnim osvrtom na podatke u vezi s pandemijom virusa korona.

Istraživački zadaci

1. **Sakupiti uspešne primere ponovnog korišćenja podataka iz pravosuđa za OCD i medija u svetu.** Portali otvorenih podataka su lako dostupni za analizu na internetu. Posvećena je posebna pažnja ponovnom korišćenju podataka nastalih zbog pandemije virusa korona.
2. **Napraviti listu podataka/baza koje postoje u pravosuđu.** Za uspešno istraživanje mogućnosti za otvaranje podataka potrebno je napraviti listu postojećih baza i, ukoliko je moguće, prikupiti informacije o njihovom kvalitetu (koliko su podobne za ponovnu upotrebu).
3. **Sakupiti potrebe udruženja i medija na jugu Srbije za ponovnom upotrebom podataka iz pravosuđa.**
4. **Na osnovu prikupljenih podataka, sastaviti preporuke za Ministarstvo pravde.** Istraživanje treba da pomogne Ministarstvu pravde u određivanju prioriteta za objavljivanje otvorenih podataka.

²² Nišavski, Toplički, Pirotski, Jablanički i Pčinjski upravni okrug.

7. Metodologija istraživanja

Primenili smo metod eksplorativnog istraživanja.²³ Pre početka istraživanja imali smo određeno znanje o otvorenim podacima i o tome dokle se stiglo s razvojem pravnog i tehničkog okvira u Srbiji. Nismo pak imali dovoljno informacija o tome koji podaci iz pravosuđa su korisni za ponovnu upotrebu OCD i medijima. Upotrebom eksplorativnog metoda dobili smo jasniju sliku o problemu i ciljevima koji su postavljeni.

Korišćeni metodi eksplorativnog istraživanja

1. **Analiza otvorenih podataka pravosuđa koje koriste OCD i mediji u svetu.** Na početku istraživanja analizirali smo otvorene podatke iz pravosuđa u svetu i s Portala otvorenih podataka u Srbiji. U okviru analize tražili smo i otvorene podatke koji su nastali kao posledica pandemije virusa korona.
2. **Polustrukturirani intervjui**²⁴ bili su namenjeni zaposlenima u Ministarstvu pravde i Vrhovnom kasacionom sudu (VKS). Nažalost, nismo uspeali da dobijemo saglasnost predstavnika pomenutih institucija za razgovor s njihovim zaposlenima. Razgovarali smo s ljudima iz civilnog sektora i firmi koje se bave informaciono-komunikacionim tehnologijama (IKT), koji poznaju baze podataka u pravosuđu.
3. **Onlajn upitnici za predstavnike udruženja i medija s juga Srbije.** Zbog pandemije virusa korona i lakše analize podataka, sprovedi smo onlajn istraživanje stavova i potreba udruženja i medija o otvorenim podacima. U istraživanju je učestvovalo 46 udruženja i medija s juga Srbije.

²³ Eksplorativno istraživanje je neformalno i nestrukturisano istraživanje koje ima za cilj da otkrije opštu osnovu, uslove ili okolnosti problema istraživanja kako bi se dobile informacije neophodne za definisanje problema. Ovo istraživanje se ne sastoji od utvrđenih pravila ili postupaka, već se obavlja na kreativan način, u zavisnosti od konkretnih potreba i ciljeva istraživanja.

²⁴ Intervjui s delimično planiranim pitanjima, s tim što istraživač ima slobodu da se više ili manje zadrži na određenim pitanjima, u zavisnosti od profila i odgovora sagovornika.

4. **Analiza slučaja otvaranja podataka u pravosuđu.** Na kraju istraživanja trebalo je da uradimo tri predloga za ponovno korišćenje otvorenih podataka pravosuđa – jedan za udruženja, drugi za medije i treći na osnovu podataka nastalih zbog pandemije virusa korona. Međutim, zbog odbijanja saradnje Ministarstva pravde i VKS, nismo u mogućnosti da realizujemo ovu aktivnost.

Etički standardi istraživanja

Intervjui i upitnici ne sadrže podatke o ličnosti niti nazive udruženja, medija ili firmi koje su učestvovala.

8. Ograničenja

Nažalost, nismo uspjeli da razgovaramo s predstavnicima Ministarstva pravde i VKS u vezi s otvorenim podacima. I pored više pokušaja, nismo dobili nikakav odgovor na naše predloge za intervju. Ovo je ograničilo naša saznanja o podacima koje prikupljaju Ministarstvo pravde i VKS i njihovim planovima za objavljivanje podataka u otvorenom formatu. Zbog toga nismo mogli da sprovedemo četvrtu aktivnost – izradu predloga tri slučaja otvaranja podataka u pravosuđu. Istraživači Pravosudne baze jug ispitali su potrebe udruženja i medija u vezi s otvaranjem podataka. Međutim, bez osnovnih informacija o bazama podataka u Ministarstvu pravde i sudovima, nismo u mogućnosti da uradimo preporuke za dalje otvaranje.

Posebno zabrinjava ćutanje Ministarstva pravde, jer su se Strategijom razvoja pravosuđa 2020–2025. obavezali da jednom godišnje organizuju javne konsultacije o podacima koji su podobni za objavljivanje u otvorenom formatu. Da neko želi stvaran dijalog s civilnim društvom o otvorenim podacima u pravosuđu, prihvatio bi razgovor u istraživanju na ovu temu. Dodatno zabrinjava činjenica da Ministarstvo pravde u 2020. godini nije sprovelo pomenutu obavezu organizovanja javnih konsultacija o otvorenim podacima.

Za prikupljanje dodatnih informacija organizovali smo fokus grupu sa sudijama, tužiocima, sudskim pomoćnicima i predstavnicima akademske zajednice. Mišljenja i stavovi učesnika fokus grupe predstavljeni su u delu 9.4. istraživanja.

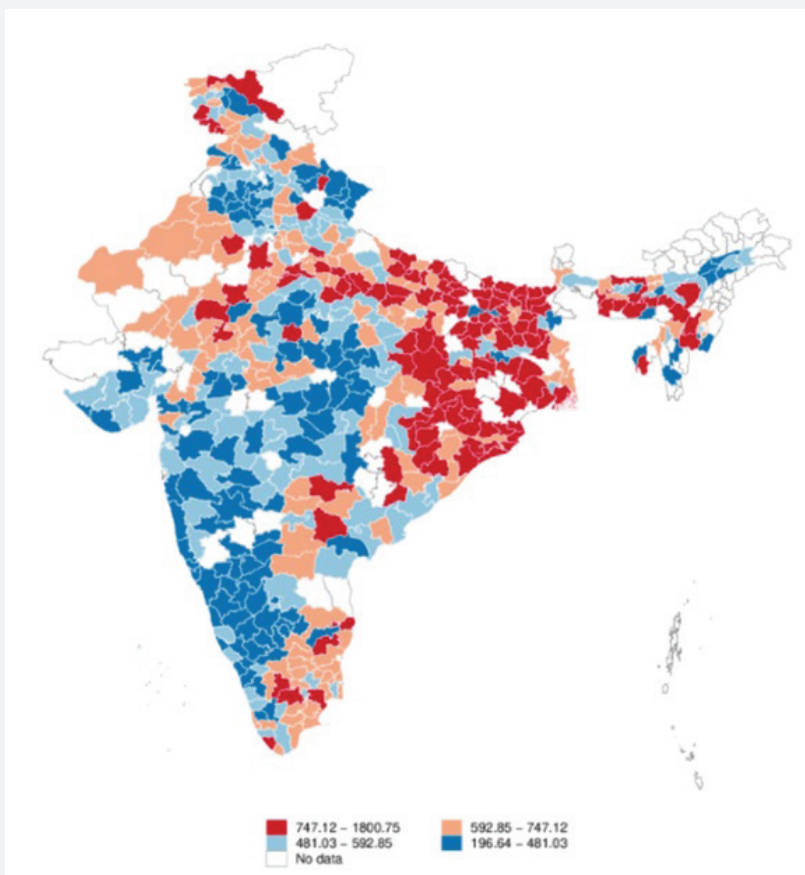
9. Nalazi i diskusija

9.1. Uporedna analiza otvaranja podataka iz pravosuđa

Na početku istraživanja analizirali smo iskustva iz drugih država o tome kako udruženja i mediji koriste otvorene podatke iz pravosuđa. Želimo da pozitivnim primerima iz sveta ukažemo na mogućnosti korišćenja otvorenih podataka pravosuđa i da podstaknemo njihovo dalje otvaranje u Srbiji.

1. Otvoreni podaci osnovnih sudova u Indiji

U Indiji je 2013. godine počela da radi platforma elektronskog pravosuđa. Na platformi ePravosuđa javno su dostupni podaci iz osnovnih sudova u Indiji: datumi pokretanja postupka,

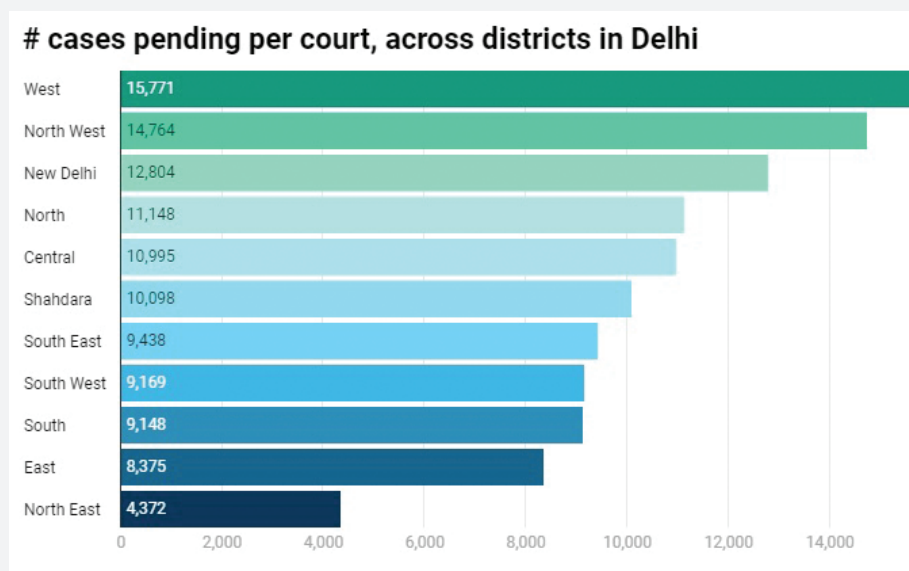

registracije podnesaka, pretresi, donošenja sudskih odluka, položaj predsedavajućeg sudije, delovodni brojevi pod kojima je predmet zaveden, kao i konačne sudske odluke ili sudska rešenja. Ovo je najveća objavljena baza otvorenih podataka pravosuđa u svetu.

Na osnovu pomenute baze, neprofitna organizacija Laboratorija za razvoj podataka²⁵ sproveda je istraživanje 80 miliona predmeta u periodu od 2010. do 2018. godine iz oko 7.000 osnovnih sudova u Indiji. Istraživali su trajanje sudskih postupaka, zastupljenost žena i muslimana u sudovima, uticaj pola i veroispovesti sudije na kaznu počinioaca krivičnih dela i drugo.

Istraživanje je pokazalo da sudski postupak u Indiji, u zavisnosti od suda/oblasti, prosečno traje od 149 do 1.800 dana (12 puta duže).²⁶

Istraživači su pokazali da postoje velike razlike u otvorenim predmetima u osnovnim sudovima koji su na teritoriji grada Delhija. Osnovni sud u zapadnom Delhiju ima 3,6 puta više otvorenih predmeta od suda u severoistočnom delu grada.

²⁵ <http://www.devdatalab.org/> (pristupljeno 23. 02. 2021)

²⁶ <https://devdatalab.medium.com/big-data-for-justice-f53e0e14c9c9> (pristupljeno 23. 02. 2021)

Istraživanje je, na primer, pokazalo da, iako žene predstavljaju 48% stanovništva, čine samo 28% sudija osnovnih sudova. Slično tome, 200 miliona muslimana u Indiji čini 14% stanovništva, ali samo 7% sudija na nivou osnovnih sudova. Želeći da testiraju da li ove razlike dovode do lošijih sudskih ishoda za žene i muslimane, kroz komplikovan postupak upoređivanja stopa osuđujućih presuda za različite društvene grupe, došlo se do pomalo iznenađujućih, ali i veoma ohrabrujućih podataka. Istraživači nisu našli dokaze za pristrasnost sudija kada je u pitanju donošenje presuda u postupcima gde postoje razlike u polu i verskoj pripadnosti između učesnika postupka i postupajućeg sudije u osnovnim sudovima u Indiji. U drugim državama primećene su različite sudske odluke u zavisnosti od strane u postupku i sudije. Na primer, u Izraelu, Arapin koji je okrivljen u sudskom postupku može da očekuje nižu sankciju ako je sudija iz iste etničke grupe. U Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) žena ima veće šanse da dobije parnicu koja je pokrenuta usled diskriminacije žena ukoliko je sudija u tom predmetu žena.

Kada bi policija i tužilaštva u Indiji objavili svoje podatke u otvorenom formatu (nakon podignute optužnice, završetka sudskog postupka ili donošenja odluke o nečinjenju), stekla bi se realnija slika o diskriminaciji žena i muslimana u društvu.

Primer iz Indije može da bude primenljiv i u Srbiji. Bilo bi veoma korisno objaviti depersonalizovane podatke o učesnicima sudskih postupka (oštećenima, sudijama, advokatima, svedocima, tužiocima, veštacima i dr.) i sudske odluke u otvorenom formatu. Na osnovu tih podataka, neki fakultet, institut, državna institucija ili udruženje mogu da urade analizu sudskih odluka i dođu do predloga kako unaprediti neki proces u pravosuđu. Kad su u Ujedinjenom Kraljevstvu objavljeni podaci o smrtnosti u državnim bolnicama, pokazalo se da neke bolnice imaju smrtnost pacijenata za 50% veću od državnog proseka. Otvaranje podataka dovelo je do unapređenja rada bolnica. Bolnice koje su imale veću smrtnost smanjile su je na nivo državnog proseka.

2. CTDC – prva globalna baza podataka o trgovini ljudima

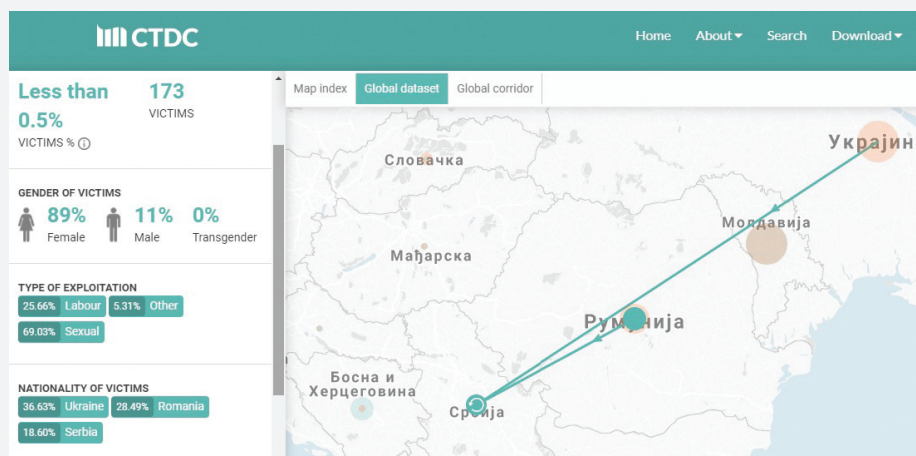
Portal CTDC²⁷ (engl. *Counter-Trafficking Data Collaborative*) nastao je 2017. godine na inicijativu Međunarodne organizacije za

²⁷ <https://www.ctdatacollaborative.org/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

migracije UN,²⁸ POLARIS²⁹ i Liberty shared.³⁰ Razmena podataka putem ovog sajta funkcioniše na relaciji NVO–CTDC i obrnuto. Portal pruža mogućnost preuzimanja setova podataka, kao i različite vizuelne prikaze relevantnih podataka koji se mogu preuzeti.

Portal nudi pregled podataka o žrtvama trgovine ljudima: starost, pol, zemlju porekla i druge osobine. Nudi i regionalne analize, istraživanja trendova i nastalih promena, kao i mogućnost filtriranja, ukrštanja podataka i različite vidove vizuelnih prikaza traženih podataka.

CTDC ima podatke o 173 žrtve trgovine ljudima u Srbiji. Najviše se eksploatišu žene – 89%. Žrtve najčešće dolaze iz Ukrajine (36,6%), Rumunije (28,5%) i Srbije (18,6%).

U Srbiji se podaci o žrtvama trgovine ljudima ne objavljuju u otvorenom formatu. Međunarodna organizacija za migracije UN najverovatnije dostavlja podatke u otvorenom formatu za CTDC.

Objavljivanje podataka u otvorenom formatu nije rezervisano samo za javne institucije. Bilo bi zanimljivo kada bi podatke o žrtvama trgovine ljudima objavila udruženja koja se bave ovom temom, na primer depersonalizovani podaci u MS Excel-u iz baze SOS telefona. Potom bi te podatke bilo dobro uporediti s otvorenim bazama podataka policije, tužilaštva i sudova o trgovini ljudima. Upoređivanje ovih podataka može pomoći u analizi prepreka za zaštitu žrtava trgovine ljudima od strane države.

²⁸ <https://serbia.iom.int/sr> (pristupljeno 24. 02. 2021)

²⁹ <https://polarisproject.org/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

³⁰ <https://libertyshared.org/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

3. Razvoj standarda za otvaranje podataka o femicidu³¹

U 2012. godini formiran je program za istraživanje otvorenih podataka u Latinskoj Americi pod nazivom ILDA (špa. *Iniciativa Latinoamericana por los Datos Abiertos*).³² To je regionalni deo globalne inicijative OD4D (engl. *Open Data for Development*).³³

ILDA je 2017. godine počela da radi s Ministarstvom pravde Argentine i Ministarstvom pravde Kostarike na razvoju standarda za otvaranje podataka o femicidu. Došli su do nekoliko zaključaka.³⁴

- Vlada i civilno društvo mogu različito da tumače iste baze podataka.
- Važno je napraviti institucionalni mehanizam da podaci budu dostupni s različitim nivoom pristupa.
- Većina podataka koji treba da se otvore unosi se ručno, pa sistem standardizacije treba prilagoditi ovom procesu.
- Postoji slaba rodna osetljivost u policiji i pravosuđu pri likom prikupljanja podataka o femicidu. Zato je potrebna dodatna edukacija ljudi koji tamo rade.
- Potrebno je uvesti protokole za reviziju slučajeva femicida jer se dešava da nisu tako prvobitno evidentirani.
- Standardizacija treba da pomogne državama da uporede svoje podatke i na osnovu toga usvajaju javne politike.

U Srbiji se ne vodi detaljna statistika o žrtvama krivičnih dela. Prvo bi trebalo na nivou sudske statistike detaljnije prikupljati podatke o žrtvama, uključujući žrtve femicida. Depersonalizovani (javni) podaci žrtava mogu biti objavljeni u formi otvorenih podataka, a to su: pol, godina rođenja, mesto gde žive, mesto gde je izvršeno krivično delo, podaci o krivičnom delu koje je počinjeno nad njima, podaci o krivičnoj sankciji, da li je vraćena oduzeta imovina, da li je nadoknađena šteta, da li je žrtva živa ili mrtva i drugo. Trebalo bi objaviti podatke na osnovu kojih se ne može utvrditi identitet žrtve krivičnog dela. Tako objavljeni podaci omogućiće

³¹ Femicid je termin koji se odnosi na ubijanje žena. Jedna od prvih osoba koja je upotrebila ovaj termin bila je Dajana Rasel (*Diana Russel*), koja definiše femicid kao „ubijanje žena od strane muškaraca zato što su žene“.

³² <https://idatosabiertos.org/en/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

³³ <https://www.od4d.net/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

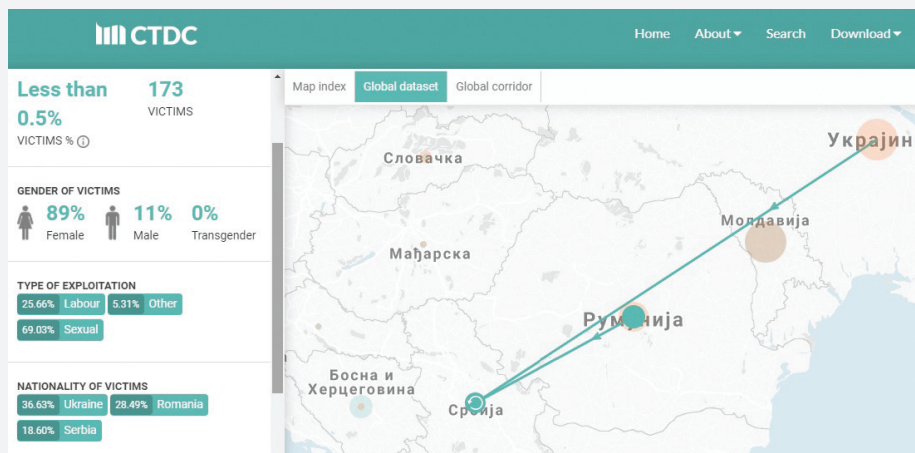
³⁴ <https://idatosabiertos.org/en/proyectos/estandardatosfemicidios/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

analize žrtava krivičnih dela, što će pomoći u izradi predloga za unapređenje javnih politika u pravosuđu.

4. Podaci o zaraženima i preminulima od virusa korona u američkim zatvorima

U SAD je 2017. godine usvojen Zakon o podacima otvorene Vlade³⁵ koji propisuje obavezu federalnih agencija da na zvaničnom sajtu³⁶ objavljuju informacije u formi otvorenih podataka, koristeći standardizovane mašinski čitljive formate. Ovaj sajt, pored federalnih podataka, sadrži i podatke država, gradova i drugih entiteta koji su odlučili da učine svoje podatke dostupnim javnosti. Tu spadaju i federalne i državne agencije nadležne za izvršenje krivičnih sankcija koje objavljuju podatke o broju i strukturi zatvorenika u američkim zatvorima.

„Projekat Maršal“³⁷ je neprofitna novinarska organizacija koja je posvećena izveštavanju o krivično-pravnom sistemu SAD. Posebnu pažnju posvećuju pitanjima rasne jednakosti. U analizi su koristili podatke o broju osoba u američkim zatvorima.³⁸

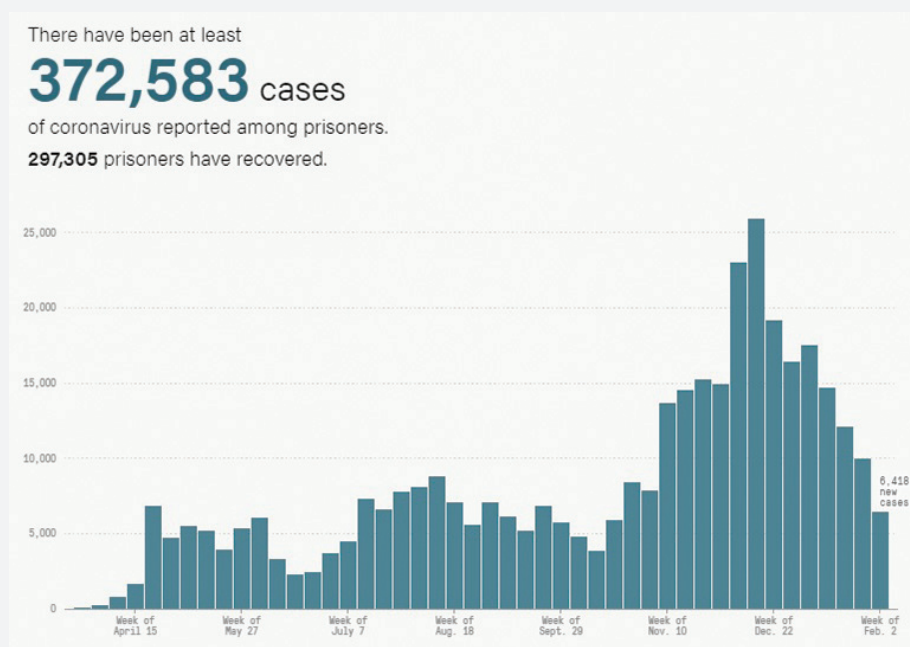
³⁵ The United States Congress (2017) *Open Government Act*, dostupno na: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/1770> (pristupljeno 25. 02. 2021).

³⁶ <https://www.data.gov/> (pristupljeno 24. 02. 2021)

³⁷ <https://www.themarshallproject.org/about?via=navright> (pristupljeno 25. 02. 2021)

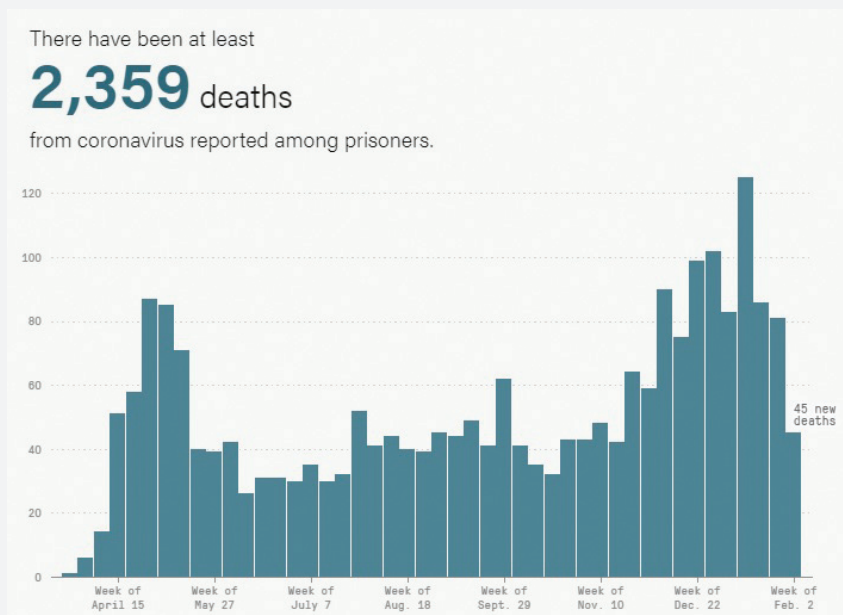
³⁸ https://www.bop.gov/about/statistics/statistics_inmate_age.jsp (pristupljeno 25. 02. 2021)

„Projekat Maršal“, u saradnji s Asošijeted presom, posmatrao je kako se pandemija virusa korona kreće u američkim zatvorima.³⁹ Pored podataka o broju zatvorenika, koristili su i druge javno dostupne podatke, poput podataka o državnim budžetima, kako bi dobili informacije o broju zaposlenih u zatvorima u određenoj državi, zatim izveštaje nevladinih organizacija i informacije dobijene putem zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Tome su dodali podatke o broju obolelih u svakoj državi i pokazali kako se širenje novog virusa kretalo kroz zatvorsku populaciju i zaposlene.

Spomenuta analiza „Projekta Maršal“ redovno se obnavlja novim podacima kako bi se što vernije prikazalo stanje u američkim zatvorima u pogledu kretanja koronavirusa. Budući da se SAD, kao i ostatak sveta, još uvek bori s pandemijom, u trenutku pisanja ovog istraživanja (2021) nije moguće naći pouzdane podatke o efektima analize, ali njenom značaju svakako doprinosi i činjenica da, iako stanovništvo SAD čini 5% svetskog stanovništva, čak 20% svetske zatvorske populacije nalazi se u američkim zatvorima.

³⁹ <https://www.themarshallproject.org/2020/05/01/a-state-by-state-look-at-coronavirus-in-prisons> (pristupljeno 25. 02. 2021)

Vesti o broju obolelih ili umrlih zatvorenika i pritvorenika u Srbiji nije bilo moguće naći ili izdvojiti iz opšteg broja koji se objavljuje, kao ni podatke o broju zaraženih, obolelih ili umrlih osoba zaposlenih u kazneno-popravnim domovima i zatvorima. Pojedini mediji koji su sporadično izveštavali o ovome koristili su nezvanične izvore ili su direktno kontaktirali s Upravom za izvršenje krivičnih sankcija. Kako su u pitanju specifični uslovi života u zatvorenim ustanovama, sigurno ima potencijala istraživanje o tome kako se virus kretao među heterogenim zatvorskim stanovništvom. U decembru 2020. godine u Nišu je održan protest osoba čiji se članovi porodice nalaze na odsluženju kazne u kazneno-popravnoj ustanovi u tom gradu. Uzrok protesta je, kako su naveli, loša epidemiološka situacija i neadekvatna medicinska pomoć,⁴⁰ što je Uprava za izvršenje krivičnih sankcija demantovala.

U Srbiji se dnevno objavljuje broj ljudi kod kojih je registrovan virus korona. To, međutim, nije dovoljno. Ne znamo koliki je broj novozaraženih, a koji je broj ljudi koji su na drugom ili trećem testu bili ponovo pozitivni na virus. Do juna 2020. godine na veb-sajtu Ministarstva zdravlja posvećenom virusu korona⁴¹ postojali su podaci o broju zaraženih po opštinama i gradovima. U

⁴⁰ <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Clanovi-porodica-zatvorenika-isped-niskog-KPZ-a-traze-amnestiju-zbog-epidemije-i-uslova.sr.html> (pristupljeno 25. 02. 2021)

⁴¹ <https://covid19.rs/> (pristupljeno 22. 06. 2022)

2021. godini podaci o prebivalištu zaraženih dostavljaju se medijima iz Zavoda za javno zdravlje, ali nisu više na sajtu. Svi ti podaci trebalo bi da budu dostupni u otvorenom formatu. Koalicija za slobodan pristup informacijama tražila je od Instituta za javno zdravlje „Batut“ da objavi depersonalizovane podatke iz takozvane kovid baze.⁴² Do završetka ovog istraživanja zahtev nije uvažen, iako je trebalo da bude prihvaćen na osnovu Zakona o eUpravi.

Napredniji nivo objavljivanja otvorenih podataka o osobama zaraženim virusom korona uključio bi i podatke o broju zaraženih u zatvorima. Oko 11.000 ljudi je u zatvorima u Srbiji. Uprava za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde je dobro organizovana i ima mnogo podataka. Mislimo da nije tehnički teško objaviti broj zaraženih virusom korona na izdržavanju krivičnih sankcija.

5. Da li virus korona pravi razliku po osnovu rase?

Primer koji sledi takođe je iz SAD i pokazuje nam kako OCD, udružene s medijskim organizacijama i akademskom zajednicom, doprinose razumevanju kretanja virusa kroz različite zajednice. Projekat praćenja podataka o rasi i virusu korona (engl. *The Covid Racial Data Tracker*)⁴³ pokrenuli su novinarska kuća *The Atlantic*⁴⁴ i Bostonski univerzitetski centar za antirasistička istraživanja.⁴⁵

Projekat koristi otvorene statističke podatke koje objavljuje svaka federalna jedinica, s tim što neke jedinice uvrstavaju i demografske i rasne odlike pacijenata i preminulih, dok druge to ne rade.

Zahvaljujući podacima o rasi obolelih od virusa korona, uspeali su da naprave bazu koju koriste istraživači, analitičari, čak i donosioci politika u Beloj kući. Bela kuća objavljuje na sajtu⁴⁶ kako prati napredak svojih strategija borbe s pandemijom i pokazuje efikasnost tih strategija.

Podaci do kojih su došli pokazuju da, na 100.000 stanovnika, Afroamerikanci umiru 1,5 puta više od belaca.

⁴² Odbor za ljudska prava (2020) *Saopštenje Koalicije za slobodan pristup informacijama*, dostupno na: <https://chrin.org.rs/aktivnosti/javnost-jos-ceka-potpune-i-proverljive-informacije-o-testiranim-oboelim-i-preminulim-osobama-iz-informacionog-sistema-covid-19/> (pristupljeno 26. 02. 2021)

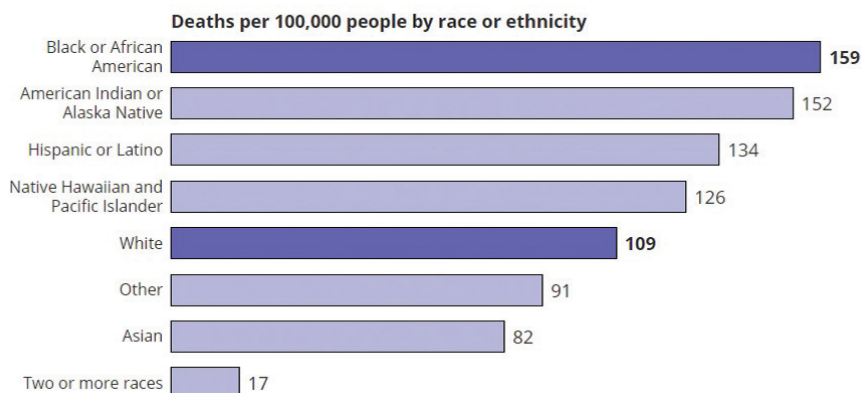
⁴³ <https://covidtracking.com/race> (pristupljeno 26. 02. 2021)

⁴⁴ <https://www.theatlantic.com/world/> (pristupljeno 26. 02. 2021)

⁴⁵ <https://www.bu.edu/antiracism-center/> (pristupljeno 26. 02. 2021)

⁴⁶ <https://www.covidexitstrategy.org/> (pristupljeno 22. 06. 2022)

Nationwide, Black people have died at 1.5 times the rate of white people.

Ministarstvo zdravlja objavljuje broj osoba kod kojih je potvrđen koronavirus i koje su umrle od njega. Ukoliko bi se podaci Ministarstva zdravlja uporedili s podacima iz posebnih biračkih spiskova za savete nacionalnih manjina, dobili bismo podatke o tome da li je pandemija posebno pogodila neke etničke zajednice u Srbiji. Treba, međutim, proveriti pravni osnov za upoređivanje ove dve baze podataka.

6. Uporedna analiza mortaliteta od virusa korona

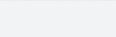
Britanska medijska kuća „Economist“ (*The Economist*)⁴⁷ koristila je otvorene podatke koje je objavljivao EuroMOMO (engl. *European mortality monitoring activity*)⁴⁸ i druge podatke koje su objavljivale države širom sveta kako bi napravila analizu broja umrlih u uporedivom periodu pre pandemije s brojem umrlih za vreme trajanja pandemije virusa korona. Analiza obuhvata broj smrti koje su registrovane kao posledica virusa i broj svih smrti registrovanih u svakoj državi. Koristeći te podatke, grafički su predstavili razliku između registrovanog broja umrlih u odnosu na broj umrlih koji se mogao očekivati s obzirom na istorijski trend mortaliteta. Ta razlika je nazvana „višak smrti“ (engl. *excess deaths*). Ona pokazuje kako je pandemija virusa korona uticala na

⁴⁷ <https://www.economist.com/graphic-detail/coronavirus-excess-deaths-tracker> (pristupljeno 08. 04. 2021)

⁴⁸ <https://www.euromomo.eu/> (pristupljeno 26. 02. 2021)

povećanje ukupnog broja umrlih u Evropi, SAD i nekoliko drugih država i velikih gradova poput Moskve. Prema podacima od 9. marta 2021. godine, Srbija je na sedmom mestu po višku smrti.

Svetska zdravstvena organizacija definiše „višak smrti“ kao smrtnost iznad očekivanog broja koji se bazira na stopi smrtnosti iz perioda bez krize u određenom stanovništvu. Ova pojava se zato pripisuje kriznim uslovima i može se predstaviti ili kao stopa ili kao broj. „Economistova“ analiza pokazuje i razliku između ukupnog broja umrlih i broja umrlih koji su zvanično registrovani kao slučajevi smrti od koronavirusa. U toj razlici kriju se slučajevi u kojima se sumnja da je uzrok virus korona, ali ljudi nisu bili testirani, pa njihova smrt nije zvanično registrovana kao posledica koronavirusa, zatim i slučajevi u kojima je neko možda umro usled nemogućnosti pristupa zdravstvenoj nezi jer su svi resursi upućeni u kovid bolnice i tako dalje. Svakako tu razliku treba dublje istražiti u svakoj državi ponaosob kako bi se ustanovio pravi uticaj koronavirusa na stanovništvo.

Excess deaths since country or city's first 50 covid deaths				
Last updated on March 9th				
COUNTRY / CITY	TIME PERIOD	COVID-19 DEATHS	EXCESS DEATHS	EXCESS DEATHS PER 100K PEOPLE
Peru	Apr 1st-Feb 28th 2021	46,270	116,480	 355
Russia	Apr 1st-Jan 31st 2021	72,010	425,290	 291
North Macedonia	Apr 1st-Dec 31st 2020	2,490	5,690	 274
Bulgaria	Apr 20th-Feb 14th 2021	9,580	18,930	 272
Lithuania	May 25th-Feb 14th 2021	3,020	7,510	 269
Mexico	Mar 29th-Jan 2nd 2021	128,360	307,770	 257
Serbia	Apr 1st-Jan 31st 2021	4,000	17,090	 247
Ecuador	Mar 1st-Jan 31st 2021	14,860	41,130	 239
Moldova	Apr 1st-Dec 31st 2020	2,980	5,870	 222
South Africa	Apr 12th-Feb 20th 2021	48,920	128,560	 219
Poland	Mar 30th-Feb 14th 2021	40,780	79,300	 207
Romania	Mar 30th-Dec 27th 2020	15,190	39,830	 206
Bolivia	May 1st-Aug 31st 2020	4,960	23,620	 203
Portugal	Mar 23rd-Feb 7th 2021	14,140	20,720	 201

Značajno je to što je „Economist“ učinio javno dostupnim i besplatnim za preuzimanje i dalju analizu sve podatke do kojih je došao radeći na analizi „viška smrtnosti“.⁴⁹ Tako je grupa istraživača na sajtu *Towards Data Science*⁵⁰ preuzela te podatke i uradila nezavisnu stručnu ocenu tačnosti „Ekonomistove“ analize. Na značaj analiza koje su uradili „Economist“ i EuroMOMO ukazuje i Svet-ski ekonomski forum, koji naglašava da ovakve analize, iako nisu najpreciznije, grubo pokazuju koliko su efikasni naponi koje države preduzimaju u borbi s virusom. O značaju uporedne analize stope smrtnosti u vreme krize pisao je i UNDP, koji kaže da, iako ovi podaci nisu pravi pokazatelj broja umrlih od koronavirusa, ipak su dobar indikator koji nam pomaže da shvatimo ozbiljnost situacije koja se trenutno odvija.

Za potrebe ove analize uporedili smo drugačije podatke o „višku smrti“ u Srbiji s drugim državama (uglavnom iz Evrope). Sa sajtova nacionalnih institucija za statistiku preuzeli smo podatke o broju umrlih od 2015. do 2020. godine. Krenuli smo od ovih podataka jer je evidencija o broju umrlih dobra u Evropi. Zatim smo izračunali prosečan godišnji broj umrlih od 2015. do 2019. godine. Potom smo uporedili da li postoji razlika u odnosu na ukupan broj smrtnih slučajeva u 2020. godini.⁵¹ Razliku koja se pojavila u 2020. godini prikazali smo u procentima da bismo mogli da upoređujemo države s različitim brojem stanovnika. Na taj način smo dobili dosta pouzdane i jednostavne podatke o tome kako je pandemija virusa korona uticala na smrtnost stanovništva. Neko je umro od virusa korona, a neko jer nije mogao da dobije drugu zdravstvenu zaštitu zbog prebukiranosti bolnica. Sve je to posledica pandemije i reakcije države i društva na nju.

Tražili smo podatke sa svih internet prezentacija nacionalnih institucija za statistiku u Evropi, ali smo uspeli da nađemo podatke samo za 24 države. Spisku smo dodali i podatke za Kanadu i SAD.

⁴⁹ <https://github.com/TheEconomist/covid-19-excess-deaths-tracker> (pristupljeno 26. 02. 2021)

⁵⁰ <https://towardsdatascience.com/quick-uncertainty-estimates-for-covid19-excess-mortality-1e39e6c94bd7> (pristupljeno 26. 02. 2021)

⁵¹ U prvom kvartalu objavljuju se preliminarni podaci za prošlu godinu i moguće su manje korekcije prilikom objavljivanja konačnih podataka. To neće značajno uticati na našu analizu.

	Država	Prosečan godišnji broj umrlih 2015–2019.	Broj umrlih u 2020.	Promene u procentima
1.	Norveška	40.750	40.611	– 0,3
2.	Danska	53.534	54.645	2
3.	Finska	53.755	55.663	3,5
4.	Hrvatska	52.745	56.677	7,5
5.	Nemačka*	931.182	1.001.482	7,5
6.	Kanada	275.205	296.373	7,7
7.	Švedska	90.962	98.124	7,9
8.	Francuska	604.400	658.000	8,9
9.	Grčka	121.954	132.966	9
10.	Mađarska	130.291	143.161	9,9
11.	Slovačka	53.524	59.089	10,4
12.	Portugalija	111.197	123.679	11,2
13.	Holandija	150.319	168.566	12,1
14.	Srbija	102.270	114.954	12,4
15.	Crna Gora	6.483	7.293	12,5
16.	BiH	37.855	42.803	13,1
17.	Švajcarska	66.882	76.001	13,6
18.	Engleska i Vels	532.077	608.002	14,3
19.	Bugarska	108.819	124.735	14,6
20.	Češka	111.130	129.289	16,3
21.	Belgija	109.511	127.427	16,4
22.	Italija	635.889	746.146	17,3
23.	Slovenija	20.221	23.891	18,1
24.	SAD	2.792.885	3.358.814	20,3
25.	Severna Makedonija	20.275	25.049	23,5
26.	Albanija	21.956	27.605	25,7

* Za Nemačku nismo našli broj umrlih u 2015, prosek je urađen od 2016. do 2019. godine.

Republika Srbija je na sredini liste, s približnim brojem „viška smrti“ kao Crna Gora i Bosna i Hercegovina. Najbolje je rangirana Norveška, u kojoj pandemija virusa korona nije dovela do promene prosečnog broja umrlih u 2020. godini u odnosu na pet godina pre pandemije. Veoma mali „višak smrti“ u 2020. godini imaju Danska i Finska, dok Švedska ima značajno veći „višak smrtnih slučajeva“ u 2020. godini u odnosu na susede. Najveći broj povećanja mrtvih u 2020. godini imaju Severna Makedonija i Albanija, za četvrtinu u odnosu na petogodišnji prosek pre pandemije. Bilo bi zanimljivo uporediti ove podatke s podacima iz 2021. godine. To bi bila dobra ocena uspešnosti vakcinacije i određenih vrsta vakcina, jer krajnji cilj treba da bude smanjenje smrtnih slučajeva.

Kada bismo imali sve pomenute podatke u otvorenom formatu, to bi omogućilo razne druge analize i vizualizacije podataka o pandemiji virusa korona.

9.2. Odgovori udruženja i medija s juga Srbije na upitnik o otvaranju podataka pravosuđa

U septembru i oktobru 2020. godine poslali smo na adrese 46 udruženja i 23 medija s juga Srbije onlajn upitnik s pitanjima u vezi s njihovim potrebama za otvaranjem podataka iz pravosuđa. Dobili smo 46 odgovora, 35 od udruženja i 11 od medija.⁵²

Udruženja koja su učestvovala u istraživanju najviše se bave javnim zagovaranjem, decom i mladima, socijalnim uslugama i zaštitom životne sredine.

Od medija, najviše odgovora su poslali internet portali (7) i po dve lokalne televizije i radio-stanice. Izdavač medija u 70% slučajeva je fizičko lice ili preduzeće, a u 30% udruženje ili fondacija.

Od 46 odgovora, najviše je stiglo iz Niša (17), Vranja (12), Leskovca (11) i Pirota (4). Po jedan odgovor je stigao iz Vlasotinca i Bujanovca.

Većina ispitanika je odgovorila da je u svom radu pokušavala da dođe do podataka iz pravosuđa.

Od ispitanika koji su pokušavali da dođu do podataka iz pravosuđa, 75% je više od tri puta tražilo podatke (najveći broj), a 25% dva puta.

⁵² Odgovore je poslalo 76% pozvanih udruženja i 48% medija.

Od 18 ispitanika koji nisu koristili podatke iz pravosuđa, 15 je reklo da nije imalo potrebe za tim podacima, a troje da su imali potrebe, ali nisu znali kako da dođu do podataka. **To znači da je dve trećine ispitanika (67%) imalo u svom radu potrebu za podacima iz pravosuđa.**

Pitali smo ispitanike da li su uspeali da dobiju podatke koje su tražili. Odgovor iz pravosuđa dobilo je dve trećine ispitanika. Najčešće su do podataka dolazili preko direktnog upita Ministarstvu pravde, sudu, tužilaštvu ili pravobranilaštvu (92,6%). Samo 3,7% je reklo da je koristilo elektronski servis praćenja sudskih presuda i uvid u sudsku praksu ili statističke podatke pravosuđa objavljene na internetu. Kao najčešće razloge zašto nisu uspeali da nađu podatke, od ponuđenih odgovora izabrali su: organi kojima smo se obraćali nisu nam odgovorili i nismo uspeali da pronađemo podatke na internet prezentaciji institucije.

Kada smo upitali ispitanike da li žele detaljnije da opišu zašto nisu dobili podatke, dobili smo dva odgovora.

- Sud u Nišu nije pristupačan za korisnike invalidskih kolica.
- Ograničena manipulacija, jer statistički grafikoni u koje smo imali uvid nisu u formatu koji nam omogućava laku i jednostavnu obradu/importovanje u bazu koju smo hteli da kreiramo. Takođe, ovo su bili opšti podaci koji nam nisu bili dovoljni u odnosu na metodologiju istraživanja i kategorije rezultata koje smo postavili.

U procesu dobijanja podataka iz pravosuđa ispitanici su najlošije ocenili dužinu vremena da se dobiju podaci (1) i razumljivost podataka (2). Najviše su pohvalili kvalitet i upotrebljivost podataka (3).⁵³ Ističemo da **loše ocene zbog dugog vremena za dobijanje podataka i razumljivost lako mogu da se poboljšaju objavljivanjem podataka u otvorenoj formi i vizuelizacijom.**

Kada smo pitali u koju svrhu su koristili tražene podatke iz pravosuđa, dobili smo sledeće odgovore:

- rešavanja predmeta naših korisnika, a u vezi s povredama njihovih prava;
- zahtevane su presude Upravnog suda u sporovima koji su učesnici konkursa za medije vodili pred ovim sudom, a protiv lokalnih samouprava; podaci su korišćeni za istraživanje o tome na šta se učesnici konkursa najviše

⁵³ Ocene su od 1 do 5, a 5 je najveća ocena.

žale Sudu, kakve su njegove odluke, kako funkcioniše mehanizam zaštite uspostavljen na ovaj način;

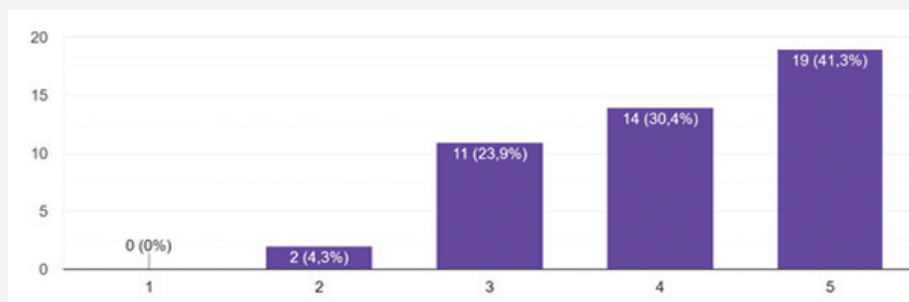
- zbog projekata koje smo radili;
- za dobijanje podataka o toku nekog predmeta;
- dokazivanje ispunjenosti pravnih regulativa rada udruženja;
- za potrebe emisija u daljoj obradi informacija vezanih za temu teksta;
- u okviru redovnih aktivnosti i razvoja programa SOS telefona;
- za potrebe informisanja građana; tačnije, za potrebe dnevno-informativnih emisija i vesti na portalu;
- u svrhu istraživačkih tekstova, za ilustraciju određenih tema, primera radi, porast nasilja u porodici u periodu vanredne situacije; zatim, za pojedine procese i slučajeve koje pratimo u Višem i Osnovnom javnom sudu.

Nismo zabeležili nijedan slučaj korišćenja otvorenih podataka pravosuđa na Portalu otvorenih podataka Republike Srbije.⁵⁴ Jedan ispitanik je rekao da je koristio otvorene podatke pravosuđa, i to više puta. Kada smo pitali šta je koristio od podataka, odgovorio je da je koristio servis praćenja sudskih predmeta i objavljivanja sudske prakse, što nisu otvoreni podaci.

Nijedan ispitanik nije podneo zahtev za ponovnu upotrebu podataka.

Pitali smo sve ispitanike, bez obzira ne to da li su koristili podatke iz pravosuđa, da ocene da li bi ti podaci bili korisni u njihovom budućem radu.

- Bez obzira na to da li ste dosad koristili podatke iz pravosuđa, da li smatrate da oni mogu biti od koristi Vašoj organizaciji ili ne? Ponovo koristite skalu od 1 do 5.

⁵⁴ data.gov.rs (pristupljeno 22. 06. 2022)

Na pitanje kako bi u budućem radu mogli da koriste podatke iz pravosuđa, udruženja i mediji su odgovorili:

- određena istraživanja koja smo sprovodili (npr. vezana za odgovornost lokalnih vlasti i koruptivna delovanja) mogla bi biti potkrepljena zvaničnim informacijama dobijenim od pravosudnih organa, time bi se dobio širi uvid i kvalitetniji rezultat;
- kada bismo imali pristup otvorenim podacima iz pravosuđa, mogli bismo bliže da upoznamo svoju zajednicu s pravosudnim sistemom kroz različite analize;
- podaci iz pravosuđa su potrebni za rad i NVO i portala; NVO bi se s tim podacima mogle lakše obratiti donatorima kako bi uticale na promenu lokalne politike o nekom problemu, dok bi mediji redovno izveštavali građane;
- koristili bi nam otvoreni podaci o primeni načela oportuniteta kada okrivljeni i tužilac postižu sporazum o priznanju krivice i uplaćivanju novca umesto vođenja krivičnog postupka – koja je struktura krivičnih dela za koje se primenjuje ovo načelo, koji su novčani iznosi, profili okrivljenih, ko dobija novac i drugo;
- kao organizacija koja se bavi i zaštitom potrošača, planiramo da u narednom periodu zahtevamo podatke o potrošačkim sporovima i načinu na koji se ovi sporovi vode, rešavaju i tako dalje;
- otvoreni podaci iz pravosuđa su veoma bitni za razvoj NVO sektora i medija; ukoliko bismo imali stalne podatke, mogli bismo da promenimo i prilagodimo naš način rada;
- potrebni su radi potpunijeg informisanja građana;
- podaci iz pravosuđa bili bi nam bitni ukoliko bismo aplicirali ili bili partneri na projektu koji bi bio povezan s transparentnošću pravosuđa ili borbom protiv korupcije u pravosuđu, što jeste tema koja nas interesuje kao organizaciju;
- kao organizacija koja pruža usluge socijalne zaštite ženama žrtvama porodičnog i partnerskog nasilja, bilo bi nam od velike koristi da znamo koliki broj žena se obrati relevantnim institucijama, da li se sastaje koordinaciono telo, za koliko žena je urađena procena rizika i plan

bezbednosti... Potrebna nam je jedinstvena baza podataka o tome kojim institucijama se žena obraćala pre nego što nam se javila za podršku i pomoć;

- s obzirom na to da imamo veliko iskustvo, smatramo da nam nije potrebno;
- podaci su nam potrebni radi dokazivanja ispunjenosti pravnih uslova za rad organizacije;
- mi smo organizacija osoba s invaliditetom, da li će nam trebati konkretno će zavisti od programskih aktivnosti koje implementiramo;
- podaci iz pravosuđa neophodni su za rad medija, pre svega u korist građana. Kada nema javnosti podataka, onda mediji spekulisu i to vodi daljoj eroziji i medija i javnosti. Ukoliko bi pravosuđe bilo potpuno otvoreno, građani bi znali šta je istina, a i mogli bi da provere pisanje medija, što bi bilo na opštu korist;
- pre svega zbog uvida u sudsku praksu na nivou nižih i viših sudova;
- radi kreiranja novinarskih istraživačkih tekstova;
- uvek treba imati zvanične informacije;
- podaci iz pravosuđa bi bili od velike koristi kao dokaz za navedene informacije, bio bi olakšan rad medija kada bi ovakve institucije bile otvorenije;
- u cilju poboljšanja zaštite žena i devojaka od nasilja u porodici i partnerskim odnosima;
- podaci o rešenim slučajevima o diskriminaciji OSI, poslovna sposobnost i starateljstvo;
- za bolju informisanost građana i zalaganje za bolji položaj novinara;
- zbog pisanja istraživačkih tekstova, kao i realizacije različitih projekata. Mi smo NVO koja je osnivač internet medija;
- zbog svakodnevnog izveštavanja i rada;
- relevantni i statistički podaci dobijeni od pomenutih institucija ilustruju transparentnost i određene teme;
- istraživali smo problem šumskih krađa i odnosa tužilaštva i suda prema predmetima u toj oblasti i nastavićemo da se bavimo odnosom sudstva i problema u vezi sa zaštitom životne sredine, te će nam trebati podaci suda;

- bavimo se temama kao što su nasilje, inkluzija, diskriminacija u prevenciji i intervenciji što se tiče inkluzivnog obrazovanja. Takođe, bavimo se istraživačkim radom, pa bi nam u svim tim aspektima našeg delovanja podaci dosta značili za kreiranje programa prevencije;
- licencirani smo pružaoci socijalne usluge SOS telefon za žene i decu žrtve porodičnog i partnerskog nasilja, pa nam je razmena informacija i podataka veoma bitna u interesu korisnika;
- u vezi s nekim konkretnim slučajem;
- prikupljanje informacija u cilju boljeg rada organizacije kako ne bi došlo do propusta u daljem radu;
- zasad ne postoji razlog, ali je važno da su podaci iz pravosuđa uvek dostupni javnosti;
- podaci o broju presuda u slučajevima porodičnog nasilja, sudski postupci u oblasti trgovine ljudima i maloletničkih brakova, slučajevi diskriminacije.

Na kraju istraživanja pitali smo ispitanike da li će im u budućem radu biti potrebni podaci drugih institucija sistema iz javnog sektora.

Ispitanici su najviše pokazali interesovanje za podatke institucija:

1. socijalne zaštite;
2. sistema državne uprave;
3. obrazovanja;
4. kulture i informisanja;
5. zdravstva;
6. privrede i finansija;
7. bezbednosti;
8. zaštite životne sredine.

9.3. Nalazi intervju s poznavateljima baza podataka u pravosuđu

Teško smo nalazili sagovornike koji imaju iskustva s bazama podataka u pravosuđu. Uspeli smo da nađemo sagovornike iz civilnog sektora i IKT firmi, ali nismo uspeli da dobijemo saglasnost za

razgovor sa zaposlenima u Ministarstvu pravde i VKS. S učesnicima su obavljani polustruktuisani intervjui uz dogovor da nećemo navoditi imena učesnika i gde tačno rade.

Učesnici intervjua su pohvalili spremnost nekih sektora u Ministarstvu pravde za saradnju. Na primer, pohvaljena je Uprava za izvršenje krivičnih sankcija kao organizaciona jedinica koja ima dobre baze podataka i koja je otvorena za saradnju. Sektor za pravosuđe ocenjen je, međutim, kao zatvoren za saradnju s civilnim sektorom, što je i naše iskustvo.

Od 2010. godine u sudovima se primenjuje sistem za automatizovano vođenje predmeta (AVP), koji je unapredio ovu oblast. Svaki sud, međutim, ima svoj server s podacima, što je napravilo probleme u izveštavanju. Kad su sprovedena istraživanja, istraživači su od sudova dobijali različite odgovore na ista pitanja. Postoji tehničko rešenje za prikupljanje podataka iz baza AVP o statistici rada sudova. Na Portalu otvorenih podataka RS postoji deo o statističkim podacima o radu sudova,⁵⁵ ali nismo mogli da im pristupimo. Izgleda da se ne objavljuju više u otvorenom formatu. Na Portalu pravosuđa Srbije i pravosudnog semafora objavljeni su neki statistički podaci o radu sudova, ali ne u otvorenom formatu.⁵⁶

Postoji i baza sudske prakse, koja se sastoji iz dva dela.⁵⁷ Jedna baza je za sudije i saradnike, i to je interna baza, a druga je baza tipičnih sudskih odluka koje su depersonalizovane i javne. Pomenuta baza je napravljena zbog kritika u izveštaju EU o napretku Srbije u procesu pridruživanja.

U toku je projekat „Standardizovana aplikacija pravosuđa Srbije“ (SAPS), koji bi trebalo da obuhvati sve podatke sudova u jednom centru za podatke VKS. To će omogućiti i lakše otvaranje podataka. Sistem bi trebalo da omogući vertikalno i horizontalno traženje podataka. Biće mnogo lakše pratiti sudske postupke, jer će na jednom mestu moći da se prati postupak u prvom i drugom stepenu. Podaci o prvostepenom postupku čuvaju se u prvostepenom sudu. Ako, međutim, o istom predmetu odlučuje drugostepeni sud, podaci o drugostepenom postupku čuvaju se kod njega, umesto da svi podaci o predmetu budu objedinjeni.

⁵⁵ <https://data.gov.rs/sr/datasets/statistichki-podatsi-o-radu-sudova/> (pristupljeno 22. 07. 2022)

⁵⁶ <https://portal.sud.rs/sr/statistika> (pristupljeno 22. 07. 2022)

⁵⁷ <https://sudskapraksa.sud.rs/sudska-praksa> (pristupljeno 22. 07. 2022)

Postoje razni načini za analizu i pristup podacima pravosuđa. Praćenjem toka predmeta može da se dođe do nekih podataka koji interesuju istraživače. Kroz pomenutu bazu može da se dobije i neka statistika, ali veoma teško. Potrebno je zadati kriterijume i ručno pronaći podatke. Na primer, ako želimo da saznamo koliko je predmeta koji se vode za suđenje u razumnom roku, do tog broja može da se dođe kroz tok predmeta, jer postoji poseban upisnik. Naime, ako se zna broj upisnika, pogleda se poslednji broj predmeta i sazna se broj postupka u predmetima vezanim za suđenje u razumnom roku. Tako, recimo, kada je civilni sektor radio analizu diskriminacije, tražio je broj odluka za diskriminaciju i tu su se videle „masovne tužbe“.⁵⁸ Statističari u sudovima koji vode podatke mogu da ih daju istraživačima u papiru ili u .xls formatu. Te podatke nikad ne bi dali građaninu, jer u dokumentima ima i ličnih podataka. Ako bi neko tražio pristup na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama, statističar bi probao ručno da prebroji predmete, ali to ne daje stvarno stanje stvari. Potrebno je veliko znanje iz pravosuđa da bi neko mogao da se snađe.

Podatke iz pravosuđa objavljuje Republički zavod za statistiku (RZS) u formi izveštaja⁵⁹ i u formi otvorenih podataka.⁶⁰ To su podaci o karakteristikama počinioca krivičnih dela (godine i pol), kao i o vrstama i mestu izvršenja krivičnih dela. Međutim, ne postoje podaci o žrtvama krivičnih dela. Na primer, za analizu mera protiv korupcije važno je da znamo ko su lica osuđena za krivično delo zloupotrebe u javnim nabavkama – da li su to samo lica koja tehnički realizuju javnu nabavku ili su i starešine organa javne vlasti?

Podacima upravljaju oni koji ih stvaraju. U pravosuđu najveću količinu podataka proizvode sudovi i oni su najzanimljiviji građanima. Ministarstvo pravde treba da izabere ideju, obezbedi novac, napravi tehničko rešenje i obuci ljude. Podatke ubacuju statističari u sudovima. Njih ima u apelaciji, ali nije poznato da li ih ima dovoljno u osnovnim sudovima. U procesu digitalizacije potrebno je uraditi reviziju sudskih odluka. To sudovi ne mogu da urade sami, nemaju dovoljno stručnih ljudi i potrebna im je pomoć iz IKT sektora.

⁵⁸ Masovne tužbe ili masovke su tužbe u parničnim postupcima s veoma sličnim ili istim činjeničnim i pravnim osnovama nastalim zbog velikog broja povrede prava.

⁵⁹ <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/> (pristupljeno 22. 07. 2022)

⁶⁰ <https://opendata.stat.gov.rs/odata/> (pristupljeno 22. 07. 2022)

Za unapređenje procesa otvaranja podataka iz pravosuđa potrebno je početi od digitalizacije podnošenja tužbi. U nekim sudskim postupcima digitalizacija je već sprovedena. Upravni sud ima sistem za elektronsku komunikaciju pod nazivom eSud.⁶¹ Kad javni tužioci podnose optužni predlog, on uglavnom sadrži sve potrebne informacije. Tad je pisarnici suda lako da unese u bazu relevantne podatke. Problemi nastaju u parničnim postupcima. Tehničko rešenje u sudovima dozvoljava da se zavede predmet s nepotpunim podacima. Sudija može da naloži advokatu (ili stranci, ukoliko nema advokata) da uredi tužbu. Ako stranka nema advokata i neuka je, ona možda neće znati da uredi tužbu. Advokati različito postupaju u parnici u zavisnosti od toga da li tuže ili su tuženi. Kada tuže, dostavljaju sudu sve podatke koje imaju. Kada su tuženi, to ne rade. U 2014. godini pokrenut je pilot projekat da se uvede elektronsko podnošenje tužbi. Potpisan je sporazum advokata i suda da međusobno komuniciraju preko ePošte u eFormi. To je funkcionisalo jedno vreme. Advokati su to koristili kada tuže, a izbegavali su kada su tuženi. Ta situacija bi morala sistemski da se reši. U drugim državama je rešena jednim zakonom o sudskom uručenju za sve postupke. Problem u prikupljanju podataka postoji i kod „masovnih tužbi“. Pisarnica suda dobije veliki broj predmeta i u gužvi ne uspe da unese sve podatke u elektronsku bazu. Nepotpuni podaci u bazi suda mogu da stvore ozbiljne probleme. Bilo je slučajeva da se neko lice osudi i da sud ima samo ime, prezime i datum rođenja osuđenog. Bez JMBG i adrese, osuđeni je mogao da promeni ime i sud nije mogao da ga nađe.

Pitali smo učesnike intervjuja šta misle o spremnosti pojedinih delova pravosuđa na otvaranje podataka.

- Ministarstvo pravde je već otvorilo neke baze podataka kojima upravlja i u tim procesima nije bilo otpora. Ministarstvo pravde ima uzak krug udruženja s kojima sarađuje i trebala bi im pomoć u organizaciji javnih konsultacija o otvaranju podataka u pravosuđu.
- Sudovi su spremni da otvore numeričke podatke, na primer, koliko je predmeta podneto, koliko ih je rešeno, koja je starost predmeta i slično. Međutim, šta bi se desilo kad bi neko tražio imena pet advokata koji su dobili najviše za odbranu po službenoj dužnosti u sudu? Ili, koliki

⁶¹ <https://esud.sud.rs/home/#/login> (pristupljeno 22. 07. 2022)

je procenat naplate sudske takse po sudiji, ili koliko ste imali sudija koji su probili rok za izradu presude? Predsednici sudova ne vole da daju takve podatke. Može da se napravi tehničko rešenje da podaci budu vidljivi. Ispitanici misle da bi kolektiv sudija to podržao.

- Tužilaštva su po prirodi posla zatvorena dok traje istraga. Otvorenija su za javnost kada optužnica supi na snagu.
- Pravobranilaštva imaju zanimljive podatke jer su neke nadležnosti iz Ministarstva pravde prenete na ovu instituciju. Podaci o tome koliko država potroši nalaze se kod pravobranilaštva. Građane bi trebalo da interesuje koliko država daje novca po presudama Evropskog suda za ljudska prava, a koliko po odlukama Ustavnog suda, pitanje odgovornosti tužilaca i sudija, da li postoje regresni zahtevi.

Učesnici intervjuja slabo su upoznati s podnošenjem zahteva za ponovnu upotrebu podataka. Kada smo vodili razgovore s njima prošlo je dve i po godine od usvajanja Zakona o eUpravi. Ako su oni slabo informisani, šta da očekujemo od građana?

Pandemija virusa korona usporila je rad i reformu pravosuđa. Ispitanicima nije poznato kako je to uticalo na baze podataka u pravosuđu.

9.4. Nalazi fokus grupe o otvorenim podacima pravosuđa

Kao dopunu istraživanja, organizovali smo fokus grupu o mogućnostima za otvaranje pravosudnih podataka. Učesnici fokus grupe bili su sudije, tužioci, sudijski saradnici i predstavnici akademske zajednice s juga Srbije.

Najčešći stavovi i mišljenja učesnika fokus grupe.

1. *Javne podatke iz sudskih odluka objaviti u otvorenim formatu.* Treba uvesti obavezu pravljenja baza podataka iz budućih odluka krivičnih i parničnih postupaka. Nakon pravnosnažne krivične presude, sudija koji je odlučivao u prvom stepenu popunjava takozvani SK upitnik za RZS. Neke od tih podataka RZS objavljuje u otvorenom formatu, a neke naplaćuje. Može se napraviti aplikacija u kojoj će sudija ili neko iz pisarnice uneti podatke u elektronskoj formi i na osnovu toga početi da pravi bazu otvorenih

podataka. U toj bazi ne bi trebalo da budu imena sudija i tužilaca. Trebalo bi da budu podaci o krivičnom delu, trajanju sudskog postupka, podaci o oštećenom i drugi. Posebno su zanimljive sudske odluke u kojima je tužena Republika Srbija. To su podaci o šteti koju je Republika Srbija mora da plati zbog nečinjenja ili nezakonitog činjenja javnih institucija.

2. *Javne podatke o sudskim veštacima objaviti u otvorenom formatu.* Učesnici fokus grupe istakli su problem što ne postoje jasni kriterijumi za izbor sudskih veštaka i da novi nisu birani od 2010/2011. godine. Jednom izabran sudski veštak briše se s liste tek u slučaju smrti ili ako sâm to zatraži. Lista sudskih veštaka nije pregledna. Postoji praksa češćeg angažovanja nekih sudskih veštaka u odnosu na njihove kolege. Podatke o tome treba objaviti.
3. *Načelo oportuniteta i otvoreni podaci.* Dvadeset godina kod nas se primenjuje načelo oportuniteta ili odlaganje krivičnog gonjenja. S obzirom na to da se postupak okončava bez formalnog priznavanja krivice i da okrivljeni uplaćuje novac u zamenu za krivično gonjenje, javnost interesuju odluke u ovom procesima. S druge strane, i javni tužioci žele da se javnost bolje upozna s rezultatima primene načela oportuniteta da bi se otklonile sumnje.
4. *Razmotriti objavljivanje javnih podataka iz postojećih tehničkih rešenja za baze podataka sudova.* Sudovi u Republici Srbiji dugi niz godina primenjuju razna tehnička rešenja za elektronske baze podataka. Jedno od tih rešenja je i Libra. Libra predstavlja jedinstveni integralni sistem namenjen radu pravosudnih organa. Pokriva sve aspekte poslovanja u okviru pravosudnih organa. Neki delovi tog informacionog sistema mogu biti javno dostupni i pogodni za objavljivanje u otvorenom formatu. Korišćenje postojećih rešenja može da bude veoma korisno za objavljivanje otvorenih podataka.

10. Zaključci i preporuke

U 2020. godini Ministarstvo pravde nije organizovalo javne konsultacije o podacima iz pravosuđa koji su podobni za otvaranje iako u Strategiji reforme pravosuđa za period 2020–2025. godine postoji obaveza da to učini. Ministarstvo pravde nije htelo da razgovara s ljudima iz civilnog sektora na ovu temu.

Preporuka 1.

Ministarstvo pravde treba da organizuje javne konsultacije o otvorenim podacima u pravosuđu. Pre organizovanja javnih konsultacija trebalo bi objaviti analizu kojom se objašnjava zašto su neki javni podaci podobni za otvaranje, a neki nisu. Na javne konsultacije pozvati veći broj OCD uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog.

Istraživanjem smo utvrdili da postoji potreba udruženja i medija za podacima iz pravosuđa i da je neophodna njihova veća dostupnost u otvorenom formatu.

Preporuka 2.

Usvajati pravni okvir za objavljivanje što više depersonalizovanih podataka iz sudskih odluka u otvorenom formatu. Naročito objaviti depersonalizovane podatke o žrtvama krivičnih dela, o primeni načela oportuniteta, sudskim veštacima i postupcima u kojima je tužena Republika Srbija.

Postoji velika podrška međunarodnih donatora reformi i razvoju pravosuđa u Srbiji. Međutim, uglavnom se radi na transparentnosti, a veoma malo na dostupnosti podataka u otvorenom formatu. Kada se javni podatak digitalizuje, nije tehnički zahtevno objaviti ga u otvorenom formatu, a može da bude od velike koristi.

Preporuka 3.

U projekte međunarodne razvojne pomoći i projekte Vlade uvesti pravilo da se, prilikom objavljivanja javnih podataka, oni objave i u otvorenom formatu (.xls, CSV, JSON i dr.).

Prošlo je tri godine od usvajanja Zakona o elektronskoj upravi. Zabeležen je samo jedan uspešan slučaj prihvatanja zahteva za ponovnu upotrebu podataka. Jasno je da se Zakon slabo primenjuje u praksi u ovom delu.

Preporuka 4.

Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave trebalo bi da uradi analizu primene Zakona o elektronskoj upravi, te da utvrdi zašto imamo samo jedan usvojen zahtev za ponovnu upotrebu podataka.

